

ПОВЕРНЕННЯ ГОРИСЛАВИЧА: У КОЖНОГО СВОЯ ПРАВДА

Мастєрова В. Тобі скажу... : Роман / Валентина Мастєрова. К. : Парламентське видавництво, 2020. 280 с.

Велика майстриня короткої прози, письменниця із загостреним відчуттям соціальної несправедливості, золота душа – так називають Валентину Мастєрову, яка плекає слово і сад, поселившись у маленькому чернігівському селі, де навіть пошти немає. Живе так, як пише: просто, глибоко переймаючись долею духовно сильної, талановитої, аде обділеної щастям-долею української людини. Любов Валентини Миколаївни не тільки співчутлива, вона діяльна: оприлюднила на мережевих сторінках надиктовані по телефону поезії львівської посестри, прикутої до ліжка, більше того – добилася, аби збірка Світлани Антонішин побачила світ. За тисячу кілометрів від Бродів – неподалік кордону з Росією. Як символ стійкості духу, мобілізованого словом. А невдовзі надійшла довгоочікувана звістка й до літературної волонтерки: у столиці вийшов друком роман Мастєрової «Тобі скажу...» про Олега Святославича, сина Київського князя Святослава, онука Ярослава Мудрого, князя Чернігівського і Тмутараканського, полоняника хозар і Візантії, вигнанця з отчої землі, названого в «Слові про Ігорів похід» Гориславичем. Уперше звернулась до метажанру. Бо історичний матеріал сам її «знайшов». Хоча сива минувшина водила її рукою – 2014 р. в журналі «Київ» опубліковано цикл оповідань «На березі Хозарського озера». Уперше писала не про «звичайну» людину. Про контроверсійні постаті князів. Уперше – пропозиція від столичного видавництва. Вишуканий дизайн, незвично ніжний папір.

Вдячний читач пам'ятає її новели як спалахи емпатії до «маленької» людини, яка ніколи не ремствує, звикло тамує біль знедолення (збірка «На тому боці», 2017); пам'ятає тривогу за вчорашнього воїна-афганця, його богошукацтво, співмірне самоідентифікації (роман «Смарагд», 2016); за одним мірилом виважує вчинки чужі і власні, як і героїня роману «Суча дочка» (2007), удостоєного висунення на здобуття Шевченківської премії. Не можна сказати, що В. Мастєрова обласкана критикою. Однак оцінку її письменницького доробку в лаконічних передмовах колег по перу, О. Сизоненка і Ю. Мушкетика, інакше як благословенням на літературне служіння не назвеш.

Передусім кілька слів про назву, яка стає предметом уваги читача. Поєднати глибину задуму з лаконізмом його презентації – справа не з простих. Буває, глянеш на обкладинку – і вже ніби вичитав претензію автора на конгеніальність. А буває, що в звичайному слові зблисне метафора часу, душевного стану, засліпить несподіваною візією людського чину та його наслідків – і подивуєшся, наскільки просто може промовляти відкриття, аж ніби приземлено. «Тобі скажу...» виокремлюється в потоці сучасної української прози особливою інтонацією довіри, близькою до сповідальної, коли душа прагне виговоритися, виповісти найближчій людині заповітне, що

відкладаємо до слухної години, бо в повсякденні, зазвичай, на розмову про головне бракує часу. Яку істину видобула письменниця, півтора десятиліття студіюючи дивом уцілілу після відомих пожежних зачисток і виправлень заангажованих істориків джерельну базу?

Системний аналіз історичної доби, співзвучної новітній українській історії, дав мотиваційне підґрунтя для вибору рушіїв сюжету. Авторка насичує художню палітру колізіями, де кровоточить непримиренне протистояння особистісного щастя і суспільного, де язичницьке світовідчуття горнеться до християнської душі, де злютовано барви життєдайні й криваві, зраду і прощення, кохання і відчай, смерть і волю. У боротьбу за владу над територіями втягуються нові й нові покоління. Шляхетна любов до рідної землі трактується як повернення князівської вотчини будь-якою ціною. Не гребуючи укладанням союзу з іновірцями. Хоча наперед відома плата за їхні воєнні послуги – живим товаром (українськими красунями і майбутніми яничарами), наругою над церквами, випаленими містами, селами... Візуалізація гасла «Мета виправдовує засоби» настільки кінематографічно епічна, що вражає якоюсь беззахисною простотою репрезентації надскладних речей у звичайних діалогах. Коротких, як накази.

Історичний наратив Мастерової поєднує, здавалося б, непоєднуване: якесь дитяче здивування, чому люди такі жорстокі (це посил, закодований у підтексті, як двадцять п'ятий кадр у кінематографі), а з іншого боку, – немов промовляння волхва, який мусить підготувати і захистити вразливу душу від грядущих потрясінь, відкритих його очам. Потрясіння, яких не відвести і від яких не вберегти навіть найдорощчих.

Категорії розлуки, втрати, смерті, відповідальності наснажують екзистенційні мотиви роману, екстраполюючи досвід читача на внутрішнє буття героїв. Письменниця тонко оперує психологічним інструментарієм образотворення (жест, міміка, вираз очей, мовлення), що дає підстави для художнього переосмислення розбрату нащадків Ярослава Мудрого на межі XI ст. не тільки як спроби повернення ідеологічно неупередженої правди про стосунки князів Переяславського, Київського й Чернігівського з половецькими ханами і Константинополем, але й психоаналітичне людинознавче осяяння, чорно-білий відбиток нас самих, прекрасних і нищих, бо насправді змінюються технології, а природа людини вражає своєю інертністю. Це потверджують історичні уроки предків, таких схожих на нас – внутрішньо суперечливих і запальних, мрійливих і недалекоглядних, що звикли керуватись серцем, а не розумом. Хоча кульмінація роману демонструє якраз точний психологічний розрахунок князя Давида, як позбутись закоханого в Анну куманського хана Ільдегіза. Та жіноче серце не втримають ні заборони, ані брами...

А може, ми приречені спокутувати кров'ю і втратою гармонії з природою своє відступництво від віри пращурів, бо так легко піддалися спокусі прощення гріхів, сплачених за нас Сином Божим?.. Що з того, що нарекли князя Мудрим, якщо його земні діяння такі ж далекі від писаної «правди», як грішне від праведного? Що з того, що Анна – княжа донька-

вродливиця, якщо приречена жити як Мавр у хижі за стайнею й гартуватися у військових вправах, аби врятуватися від нишпорок, бо її доля від народження – мов розмінна монета прихильності Візантії й Царгорода до батька, чиєю ласкою дівчина обділена. Що з того, що ти сильний, витривалий, як Радко, але повинен діяти лише за княжим наказом? Ти тільки іграшка у владних руках... І щоразу на гранітному щиті перехрестя Великого Степу нове покоління мусить дорости до усвідомлення своєї найбільшої біди – єднатися лише після виснажливого знекровлення і жертвності юні. Такі рефлексії викликає роман.

Його високочитабельність і емоційну проникність можна було б пояснити вмільм поєднанням пригод і любовної лінії вальтерскоттівського типу з екзистенційними моделями внутрішніх конфліктів морального вибору особистості. Зазначити композиційні особливості хронотопу роману, майстерність органічного плетива в живу тканину твору ретроспекцій – спогадів Олега Святославича про батька. Зауважити, що прийом сув'язі часів виконує подвійне функціональне навантаження – генерувати художню енергію в надчуттєвих перетинах часових площин у межових ситуаціях та якоюсь мірою бере на себе просвітницьку роль (зізнаймося, чи могли б послідовно викласти зміну князів і гетьманів на землі, де досі немає їх Пантеону...). Вирізнити наративні перспекції від оповитих недомовками пророцтв волхва Судомисла, оскільки покликані сприяти формуванню цілісності аксіологічних суджень про жертвність і відданість – визначальні риси вдачі Олегових княжичів Ігоря і Всеволода в розбурханому світі інтриг і роздвоєних душ.

Проте передусім необхідно наголосити на поверненні нашій історичній пам'яті духу Київського князя Святослава єдиним закликком: «Ударимо, браття! Відступати нам нікуди!» Він підняв тритисячне військо назустріч 12-тисячному половецькому на Снові – і першим кинувся в бій. І тільки Слав, найближчий до князя, почув розпачливе, що вже нема вороття. Навіть це гасло привласнив підступний сусід, аби виставити нас, недорікуватих, на посміх світові: «Моя хата скраю...»

Можна говорити про титанічну роботу вибирування цілої доби з вижовклих реліквій, зі спотворених портретів, зі стертих (за вказівками задрісників і недолугих духом) імен княжого роду – що вже говорити про простих смертних... І я впевнена, що протагоністи завжди робили й робитимуть більше, ніж цілі державні інституції. Навіть якщо Анна, згадок про яку не знайдете у Вікіпедії, – плід художньої уяви, її образ настільки дихає життям, що може стати викликом історіографам. Тому що роман «Тобі скажу...» змінює оцінювальний наратив історичних праць, переконливо пропонуючи альтернативний погляд на минуле. І саме про це говорити варто. Дух контroversійної доби в сучасній постколоніальній інтерпретації дає відчуття автентичності більше, ніж тенденційні наукові закиди. Але наша мета – бодай окреслити домінанти художнього мислення В. Мастерової, поезику її стилю.

Непомітно для читача внутрішнє життя персонажів починає превалювати над зовнішнім. Спочатку жадання помсти полоненого і відданого

в рабство Олега. Потім – сердечна туга за ріднизою. Світ вражень і почувань, надій і тривог юної Анни немов мимохить заступає собою світ її батька, підкорений єдиному бажанню – повернути чернігівські землі і заручитися підтримкою Царгорода, віддавши доньку у візантійські принцеси.

Ощадлива у слові, Валентина Мастерова – як ювелір, чиє покликання відсікти все зайве, вивільнити енергію, запалити сьайвом коштовні грані. Проте її слова не камінці в діадемі, а скарбниця самоідентифікації, важке боріння героїв самих із собою. Це поезія психології душі. Поезія віри в людину і її гармонію з довкіллям і собою. Поезія руху самопізнання мовою символів. Це психологічний паралелізм станів, коли словам просторо, а почуттям тісно: «Анна жила серед язичників і відчувала, як її душа теж наповнюється вірою в те, що світ навколо живий і зрчий, від маленької стеблинки споришу до тієї сосни, яка розкішною кроною бесідує з хмарами. І як хотілося вірити, що і її мати десь отут, побіля неї, особливо у ті нестерпні ночі, коли здавалося, що не витримає і помре від страшного болю».

Художня деталь виростає в символ, а він – у метафору морального вибору пріоритетів. Тому про діадему, подаровану Анні князем Ярославом Святославичем, мовиться коротко: «Годі вже бавитися цяцьками. Вони згодяться нам для іншого. Цього золота стане найняти цілий загін стрільців».

За великим рахунком, метафору життя кожного персонажа авторка закодувала в мовленні: «Свої лютіші за чужих», «Завтра на неї чекає інша клітка й іще важчий ланцюг. Але ж то буде завтра», «Коня і меч наостанок. І трохи волі, тату...» – це Анна. «Але знаю одне і тобі скажу – людське серце не завоюєш мечем. <...> Найбільша сила в любові до всього суцього на землі», «Воно й не знати, що краще – жити сліпим, нічого не знати, чи на дорозі не блукати» (Судомисл).

Знаковий діалог Радка із русичами, що мешкають у крайній хаті: «Як же ви живете отут, побіля шляху?» «Отак і живемо. Батьки наші жили і ми живемо», – відповідає Овсій. На перший погляд, ніби нічого інформативно важливого у відповіді та й самому запитанні немає. Якби не тричі повторене слово «жити» та драматизм ситуації, коли йдеться не лише про безпеку княжни, ночівлею якої опікується Радко, а про сенс виживання на перехресті цивілізацій і культур. Істина, немов піднята з-під ніг...

До мовної автохарактеристики варто долучити спостереження стосовно старшого Олегового брата, князя Давида, який сидів у Смоленську. Давши прихисток Чернігівському князеві, а згодом і його доньці, він мимоволі зронив, що тепер і від його слова щось залежить. Найменші душевні порухи не проходять повз оголений нерв письменниці. Вона ліпше психоаналітика декодує ситуації внутрішнього вибору особистості, подає в такому художньому ракурсі, що читач ловить себе на думці, скільки ж божественного й інфернального намішано в людині! І щоб виявити її сутність, прозаїк вдається до надійного фокусу: як виявляється неозвучений задум персонажа мовою жестів під проникливим поглядом найближчої людини.

Незважаючи на драматизм зображених подій, В. Мастерова свідомо сугерує оптимізм, віталістичну енергію. Вона – у лакунах умовного способу,

хоча історія не визнає жодного «якби...», у тонкому зрізі боротьби намірів із їх утіленням. Надскладний вибір – між батьком і братами (тепер вони ніби помінялися ролями: від її рішення залежить доля родини, доля князя без князівства, ізгоя без Тмутаракані й Чернігова) і Великим Степом Ільдегіза, готового заради Анни піти проти всіх, проти Візантії, зректися язичницьких богів і ханських земель, усіх друзів і ворогів...

Людинознавча складова історичного роману В. Мастерової «Тобі скажу...» – унікальне явище в нашій літературі. Унікальне в когорті визначних майстрів цього жанру, як П. Загребельний, Ю. Мушкетик, Р. Іваничук, В. Шкляр. Гідно відповідаючи на гібридні виклики доби, психологічно влучно артикулюючи морально-етичні аспекти вибору, письменниця вмотивовує вчинки персонажів «своєю» правдою кожного. Правдою, над якою нависла спільна біда.

Антоніна ЦАРУК, м. Кропивницький